

Innovatsion boshqaruv amaliyotlarining to'qimachilik sanoati korxonalarida operatsion samaradorlik va raqobatbardoshlikka ta'siri

O'razov Farrux Farxod o'g'li,

Jizzax Sambhram universiteti magistranti

Annotatsiya. To'qimachilik sanoati global raqobat, talabning o'zgaruvchanligi, xomashyo xarajatlarining ortishi va barqarorlik talablarining kuchayishi sharoitida faoliyat yuritmoqda. Maqolada strategik rejalashtirish, texnologik modernizatsiya, kadrlar innovatsiyalari, raqamlashtirish, barqarorlikka yo'naltirilgan innovatsiyalar va tashqi hamkorlikdan iborat innovatsion boshqaruv amaliyotlarining operatsion samaradorlik va raqobatbardoshlikka ta'siri tahlil qilinadi. Resurslarga asoslangan yondashuv, dinamik qobiliyatlar nazariyasi va ochiq innovatsiyalar adabiyoti asosida konseptual model va to'rtta gipoteza ishlab chiqilgan. Operatsion samaradorlik muhim vositachi bo'g'in ekani, ta'sir kuchi esa o'zlashtirish qobiliyati va rahbariyat qat'iyatiga bog'liqligi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion boshqaruv; operatsion samaradorlik; raqobatbardoshlik; to'qimachilik sanoati; dinamik qobiliyatlar; raqamlashtirish; barqarorlik; o'zlashtirish qobiliyati.

Abstract. The textile industry operates under intense global competition, volatile demand, rising input costs and growing sustainability requirements. This article examines how innovation management practices (strategic planning, technological modernization, organizational and human-resource innovation, digitalization, sustainability-oriented innovation and external collaboration) influence operational efficiency and competitiveness in textile enterprises. Drawing on the resource-based view, dynamic capabilities theory and open innovation literature, the study develops a conceptual model and four testable hypotheses. Operational efficiency acts as a key transmission channel, and the effect depends on absorptive capacity and managerial commitment.

Keywords: innovation management; operational efficiency; competitiveness; textile industry; dynamic capabilities; digitalization; sustainability; absorptive capacity.

Аннотация. Текстильная промышленность функционирует в условиях жёсткой глобальной конкуренции, нестабильного спроса, роста затрат на сырьё и усиления требований к устойчивому развитию. В статье

рассматривается влияние практик управления инновациями (стратегическое планирование, модернизация технологий, организационные и кадровые инновации, цифровизация, инновации в области устойчивого развития, внешнее сотрудничество) на операционную эффективность и конкурентоспособность предприятий. На основе ресурсного подхода, теории динамических способностей и концепции открытых инноваций разработана концептуальная модель и сформулированы четыре гипотезы. Операционная эффективность является ключевым связующим звеном, а сила эффекта зависит от абсорбционной способности и приверженности руководства.

Ключевые слова: управление инновациями; операционная эффективность; конкурентоспособность; текстильная промышленность; динамические способности; цифровизация; устойчивое развитие; абсорбционная способность.

Kirish

To'qimachilik va tikuvchilik sohasi ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarda bandlik, eksport tushumi va sanoat qo'shilgan qiymatining muhim manbai bo'lib qolmoqda. Shu bilan birga, u raqobat bosimiga eng ko'p duchor bo'ladigan tarmoqlardan biridir: kirish to'siqlarining pastligi, buyurtmalarning mamlakatlar o'rtasida oson ko'chishi, moda sikllarining tezligi hamda energiya, suv va xomashyo narxining o'sishi foyda marjasini doimiy siqib turadi. Faqat arzon ish kuchi va standart mahsulotga tayanadigan korxonalar bozordagi o'rnini saqlab qolishda qiynalmoqda.

Innovatsiya bu bosimga javob berishning asosiy vositasi sifatida e'tirof etiladi. Biroq amalda bir xil dastgoh turli korxonalarda mutlaqo har xil natija beradi, chunki natija innovatsiyaning qanday rejalashtirilishi, moliyalashtirilishi, joriy qilinishi va undan qanday o'rganilishiga bog'liq. Aynan shu sohani innovatsion boshqaruv qamrab oladi: bu g'oyalarni yaratish, loyihalarni tanlash, o'zgarishlarni joriy etish va ulardan qiymat olishning tizimli amaliyotlari majmuasidir (Tidd & Bessant, 2018). To'qimachilikda mavzu alohida dolzarb: ishlab chiqarish o'zaro bog'liq bosqichlar zanjiridan (tola, yigiruv, to'qish yoki trikotaj, bo'yash va pardozlash, bichish va tikish) iborat, xalqaro xaridorlar esa yetkazib beruvchilarni endi faqat narx bo'yicha emas, tezlik, moslashuvchanlik, kuzatib borish va ekologik ko'rsatkichlar bo'yicha ham baholamoqda.

Maqolaning maqsadi innovatsion boshqaruv amaliyotlarining operatsion samaradorlik va raqobatbardoshlikka ta'sirini tahlil qilish hamda bu munosabatni

sinash uchun model taklif etishdir. Maqola konseptual-analitik xarakterga ega va original so'rov statistikasini keltirmaydi.

Nazariy asos

Innovatsiyaning zamonaviy tushunchasi Shumpeter (1934) asarlariga borib taqaladi; Oslo qo'llanmasi (OECD/Eurostat, 2018) mahsulot innovatsiyasi va biznes-jarayonlar innovatsiyasini farqlaydi. To'qimachilik uchun bunday keng yondashuv muhim, chunki erishish mumkin bo'lgan samaraning katta qismi yangi tolalarda emas, rejalashtirish, sifat nazorati, ta'minot muvofiqlashtirish va xodimlarni tashkil etishning yaxshilanishida yotadi. Damanpur (1991) tashkiliy innovatsiyalar rahbariyatning munosabati, texnik bilim resurslari va tashqi aloqa kabi omillar bilan bog'liqligini ko'rsatgan.

Resurslarga asoslangan yondashuvga ko'ra, barqaror afzallik qimmatli, noyob va nusxalash qiyin resurslardan kelib chiqadi (Barni, 1991). Dastgohlarni raqobatchilar oson sotib oladi; nusxalash qiyin bo'lgani — malakali xodimlar, yashirin jarayon bilimlari, xaridorlar bilan munosabatlar va uzluksiz takomillashtirish amaliyotlari uyg'unligi. Dinamik qobiliyatlar nazariyasi (Tis va boshq., 1997) bu mantiqni o'zgaruvchan muhitga kengaytiradi: innovatsion boshqaruv amaliyotlari dinamik qobiliyatlar quriladigan aniq tashkiliy amaliyotlardir. Texnologiyani asosan tashqaridan oluvchi korxonalar uchun hal qiluvchi omil — o'zlashtirish qobiliyati, ya'ni tashqi bilimning qimmatini aniqlash va qo'llash qobiliyati (Koen va Levintal, 1990), hamda ichki va tashqi g'oyalarni birlashtiruvchi ochiq innovatsiya amaliyotlari (Chesbro, 2003).

Operatsion samaradorlik — talab qilingan sifatdag mahsulotni minimal xarajat va vaqt bilan yetkazib berish qobiliyati; lean tafakkuri isrofgarchilikni asosiy to'siq deb biladi (Vomak va Jons, 1996). To'qimachilikda uning ko'rsatkichlari dastgohlardan foydalanish darajasi, mehnat unumdorligi, nuqson ulushi, buyurtma bajarilish muddati hamda mahsulot birligiga energiya, suv va kimyoviy moddalar sarfidir. Korxona darajasidagi raqobatbardoshlik esa bozor ulushi va rentabellikni saqlash va oshirish qobiliyati sifatida tushuniladi (Porter, 1990); u eksportning o'sishi, buyurtmalar barqarorligi, yetkazib berish ishonchliligi va ijtimoiy hamda ekologik standartlarga muvofiqlikda namoyon bo'ladi.

Innovatsion boshqaruv amaliyotlari

Tahlil asosida to'qimachilik korxonalari uchun olti guruh amaliyot ajratildi (1-jadval). Ular alohida texnologik investitsiyalar emas, balki bir-birini mustahkamlovchi majmua sifatida ko'riladi: sexda ma'lumot qayd etish intizomi

bo'lmasa, raqamli rejalashtirish kam foyda beradi; texnik xizmat va operator malakasi yetarli bo'lmasa, yangi bo'yash liniyasi kutilgan natijani bermaydi.

1-jadval. To'qimachilik korxonalari uchun innovatsion boshqaruv amaliyotlari

Amaliyot guruhi	Asosiy mazmuni	Samaradorlikka ta'sir kanali	Tipik ko'rsatkich
Strategik rejalashtirish va yetakchilik	Biznes maqsadlariga mosstrategiya, loyihalar portfeli, himoyalangan byudjet, oliy rahbariyat homiyligi	Resurslarni maqsadli yo'naltirish, parchalangan modernizatsiyadan qochish	Modernizatsiya byudjeti ulushi, loyihalar portfeli
Jarayon va texnologik modernizatsiya	Yigiruv, to'qish, bo'yash va pardozlash texnologiyalari, tikuvni avtomatlashtirish, texnik xizmat	Unumdorlik, sifat, resurs sig'imi	Dastgohlardan foydalanish, nuqson ulushi
Tashkiliy va kadrlar innovatsiyalari	Ko'p kasblilik, o'qitish, rag'batlantirish, takliflar tizimi, kaizen	Sifat va unumdorlik, kadrlar almashinuvining kamayishi	Mehnat unumdorligi, kadrlar almashinuvi
Raqamlashtirish	ERP, ishlab chiqarishni rejalashtirish, real vaqtda kuzatuv, 3D dizayn, ma'lumotlar tahlili	Vaqt (namuna va buyurtma sikli), shaffoflik	Buyurtma bajarilish muddati
Barqarorlikka yo'naltirilgan innovatsiyalar	Qayta ishlangan materiallar, suv va kimyo boshqaruvi, qayta tiklanuvchi energiya, kuzatib borish	Resurs sig'imi, differensiatsiya	Birlik mahsulotga suv va energiya sarfi

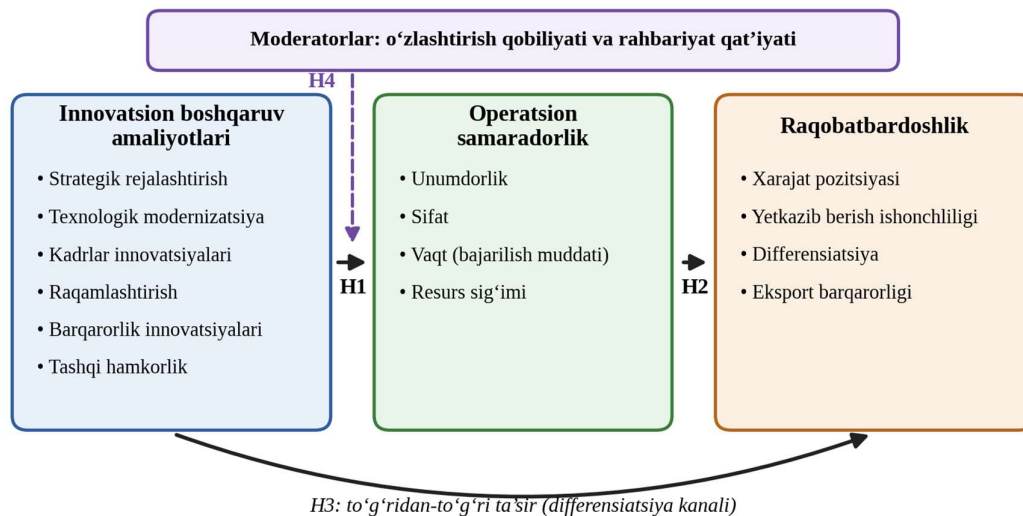

IQTIDOR & INTELLEKT

Amaliyot guruhi	Asosiy mazmuni	Samaradorlikka ta'sir kanali	Tipik ko'rsatkich
Tashqi hamkorlik	Dastgoh va kimyo yetkazib beruvchilar, universitetlar, klasterlar, xaridorlar bilan aloqa	Bilim bazasining kengayishi, xavfning kamayishi	Qo'shma loyihalar soni

Konseptual model va gipotezalar

Taklif etilgan model ketma-ket mantiqqa tayanadi (1-rasm). Innovatsion boshqaruv amaliyotlari isrofgarchilikni kamaytirib, operatsion samaradorlikka to'rt kanal orqali ta'sir qiladi. Unumdorlik zamonaviy uskunalar va ishni yaxshiroq tashkil etish hisobiga oshadi; sifat oqim ichidagi nazorat va tayyorlangan operatorlar tufayli yaxshilanadi (bo'yash yoki bichishdagi xatolar ko'pincha tuzatilmaydi); vaqt raqamli rejalashtirish va virtual namunalar orqali qisqaradi; resurs sig'imi energiya tejovchi uskunalar va jarayonni boshqarish orqali pasayadi. Samaradorlik esa raqobatbardoshlikni xarajat pozitsiyasi va ishonchlilik orqali mustahkamlaydi. Mahsulot ishlab chiqish, raqamli dizayn va barqarorlik innovatsiyalari esa differensiatsiya imkonini berib, raqobatbardoshlikka bevosita ta'sir qiladi.

1-rasm. Konseptual model (H1–H4 gipotezalar)

Model to'rtta gipotezani ilgari suradi: H1 — innovatsion boshqaruv amaliyotlari operatsion samaradorlikni oshiradi; H2 — operatsion samaradorlik raqobatbardoshlikni oshiradi; H3 — innovatsion boshqaruv raqobatbardoshlikka bevosita ham ta'sir qiladi, samaradorlik esa vositachi bo'g'in vazifasini bajaradi; H4

— o‘zlashtirish qobiliyati va rahbariyat qat’iyati H1 dagi bog‘lanishni kuchaytiradi. Empirik tekshirish uchun aralash metodli dizayn (korxona so‘rovi, ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari va sex darajasidagi keyslar) hamda uzunlamasiga o‘lchash tavsiya etiladi, chunki innovatsiya ta’siri kechikish bilan namoyon bo‘ladi.

Muhokama va amaliy tavsiyalar

Bir nechta to‘siq bu bog‘lanishni susaytirishi mumkin: kapitalning qimmatligi va uzoq muddatli moliyalashtirishga cheklangan kirish (ayniqsa kichik va o‘rta korxonalar uchun), malakali texnik va muhandislarning yetishmasligi, qiymat zanjiri bosqichlarining parchalanganligi hamda rahbarlarning qisqa muddatli yo‘nalishi. O‘zbekiston kabi to‘qimachilik sanoatini rivojlantirayotgan iqtisodiyotlarda vazifa faqat quvvatni kengaytirish emas, balki qiymat zanjirida yuqoriga ko‘tarilishdir. Paxta yetishtirishdan tikuvchilikka bo‘lgan klaster asosidagi tashkil etish muvofiqlashtirish masofasini qisqartirib, innovatsion boshqaruv uchun qulay sharoit yaratadi, biroq korxona darajasida professional boshqaruv amaliyotlarini talab qiladi.

Korxona rahbarlari uchun tahlildan olti tavsiya kelib chiqadi: (1) biznes maqsadlariga bog‘langan, himoyalangan byudjetli va mas’ul shaxsli innovatsion strategiya ishlab chiqish; (2) modernizatsiyani tizim sifatida ko‘rish — uskunaga investitsiyani standartlashtirish, texnik xizmat, o‘qitish va natijalarni o‘lchash bilan uyg‘unlashtirish; (3) lean va kaizen odatlarini joriy etib, samaradorlikning kam sonli ko‘rsatkichlarini (foydalanish, nuqsonlar, bajarilish muddati, resurs sarfi) muntazam kuzatish; (4) raqamli vositalarga sexda ma’lumot yig‘ish intizomidan boshlab bosqichma-bosqich investitsiya kiritish; (5) texnik xodimlarni o‘qitish va yetkazib beruvchilar, universitetlar bilan aloqalar orqali o‘zlashtirish qobiliyatini oshirish; (6) barqarorlikni innovatsion rejalashtirishga kiritish. Siyosat yurituvchilar uchun muhimi — modernizatsiya uchun uzoq muddatli moliyalashtirish, tarmoq ehtiyojlariga mos kasb-hunar va muhandislik ta’limi, texnologiya transferi, klaster hamkorligi hamda umumiy sinov va sertifikatlash obyektlarini rivojlantirish.

Xulosa

To‘qimachilik sanoatida innovatsiya faqat yaxlit tashkiliy qobiliyat sifatida boshqarilgandagina barqaror natija beradi. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, innovatsion boshqaruv amaliyotlari birgalikda unumdorlik va sifatni oshirish, bajarilish muddati va resurs sarfini kamaytirish orqali operatsion samaradorlikni yaxshilaydi; yuqori samaradorlik raqobatbardoshlikni mustahkamlaydi, ayrim amaliyotlar esa differensiatsiya orqali unga bevosita hissa qo‘shadi. Ta’sir kuchi o‘zlashtirish

qobiliyati va rahbariyat qat'iyatiga bog'liq. Amaliy xulosa: raqobatbardoshlik biron-bir texnologiyaga emas, texnologiyani tanlaydigan, joriy etadigan va undan o'rganadigan boshqaruv tizimiga bog'liq. Gipotezalar korxona darajasidagi ma'lumotlarda tekshirilishi, kelgusi tadqiqotlar esa tarmoq ichki yo'nalishlari, kichik va yirik korxonalar hamda klaster a'zoligi ta'sirini taqqoslashi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99–120.
2. Chesbrough, H. W. (2003). *Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology*. Harvard Business School Press.
3. Cohen, W. M., & Levinthal, D. A. (1990). Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation. *Administrative Science Quarterly*, 35(1), 128–152.
4. Damanpour, F. (1991). Organizational innovation: A meta-analysis of effects of determinants and moderators. *Academy of Management Journal*, 34(3), 555–590.
5. OECD/Eurostat (2018). *Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation* (4th ed.). OECD Publishing.
6. Porter, M. E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. Free Press.
7. Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development*. Harvard University Press.
8. Teece, D. J., Pisano, G., & Shuen, A. (1997). Dynamic capabilities and strategic management. *Strategic Management Journal*, 18(7), 509–533.
9. Tidd, J., & Bessant, J. (2018). *Managing Innovation* (6th ed.). Wiley.
10. Womack, J. P., & Jones, D. T. (1996). *Lean Thinking*. Simon & Schuster.